

KRETINGOS TARMĖS DAIKTAVARDŽIO KAITYBOS YPATYBĖS IR GALŪNIŲ RAIDA

J. ALEKSANDRAVIČIUS

Įvadinės pastabos

Čia aprašomas Kretingos tarmės daiktavardis. Šita tarmė priklauso pajūrio žemaičiams. Ji sudaro pačią vakarinę dalį pajūrio žemaičių, kurie užima apie pusę viso žemaičių dounininkų (pagal žodžio *dúona* ~ *dþuna* tarimą) ploto. Žymesniosios vietovės yra šios: Kretingà, Palangà, Darbėnai, Kařtena, Jokūbàvas, Laūkžemė, Budriaĩ, Žibiniňkai.

Svarbiausioji aprašomosios tarmės, kaip ir visų pajūrio žemaičių, fonetinė ypatybė, skirianti nuo kitų dounininkų šnektų, yra afrikatų *č*, *dž* (< *tj*, *dj*) nebuvimas žodžio gale prieš senovinį ilgąjį *ã* ir *o*, *u* (*jãuĩŝ* ~ *jãučiu*, *mėdþ* ~ *medžiũ*, *maĩlau* ~ *maćiaũ* ir t.t.), išskyrus tuos atvejus, kur jos nesikartojo su iš seniau paveldėtais *t*, *d* (*sþkčþs* ~ *sũkćius*, *bęęþlis* ~ *bićiũlis*, *barzdũoęþs* ~ *barzdõćius*).

Straipsnio tikslas – aprašyti ir išnagrinėti tarmės daiktavardžio kaitybės ypatybes bei galūnių raidą. O tarmės daiktavardžio kaityba pasižymi būdingų ypatybių gausumu. Linksniavime yra senovinių ir tarnei būdingų formų: daiktavardžio vienaskaitos naudininko galūnė *-ou* ~ *-uo* „-ui“ bei *-ei* ~ *-ie* „ei“, daugiskaitos vietininko galūnė *-ũs*, daugiskaitos kilmininko galūnė *-un*, dviskaitos lytys ir t. t. Daug įvairumo yra daiktavardžio kamienuose: vieni linkę nykti (pvz., *įo-*, *įu-* ir kiti kamienai), o kai kurie tarp savęs labai susipynę (pvz., *ė-* ir *įo-* kamienai). Dėl to daugelis žodžių savo kamieniu skiriasi nuo kitų tarmių bei literatūrinės kalbos.

Tarmės daiktavardžio kaitybės sistema turi kamienus: *a-* (*vyras*), *įa-* (*gaidys*), *o-* (*troba*), *įo-* (*valdžia*), *ė-* (*gervė*), *i-* (*avis*), *u-* ir *įu-* (*sũnus*, *kerdžius*), *priebalsinį* (*ruduo*), 7 linksnius (vardininką, kilmininką, naudininką, galininką, įnagininką, vietininką, šauksmininką), 3 skaičius (vienaskaitą, daugiskaitą ir dviskaitą) ir dvi gimines (vyriškąją ir moteriškąją).

Čia ne tik aprašomos daiktavardžio galūnių ypatybės, bet ir nagrinėjama galūnių raida, lyginama su kitomis tarmėmis bei giminingomis kalbomis. Be to, kadangi tarmės morfologija, pagrindiniais bruožais sutampanti su literatūrinės kalbos morfologija, turi nemaža skirtubių, vien tik tarnei būdingų bruožų, tai kiekvienu atveju tarmės formos bei galūnės lyginamos su literatūrine kalba, atkreipiamas dėmesys į skirtumą nuo literatūrinės kalbos.

* * *

Čia vartojama „Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programos“ (1956 m.) transkripcija su tam tikrais papildymais bei nežymiais pakeitimais.

Pusilgių balsių (skyrimum arba dvigarsiuose) kirčiuotame skiemenyje ilgumui žymėti atskiras ženklas nevartojamas, o jį rodo vidurinės priegaidės ženklelis (*bõva ~ bũvo, vęšõs ~ visas, sũnkõs ~ sunkũs, nũujũs ~ naujũs*).

Ilgieji balsiai (skyrimum arba dvigarsiuose) nekirčiuotame skiemenyje žymimi brūkšneliu viršum raidės (*tilõms ~ tylũmas, vifẽlis ~ vyrẽlis, grũdẽlis ~ grũdẽlis, ūžẽms ~ ūžĩmas*), o kirčiuotame skiemenyje ilgumui žymėti atskiras ženklas nevartojamas – jį rodo priegaidžių (tvirtagalės, laužtinės arba tvirtapradės) ženkleliai (*vãks ~ vaikas, lãiks ~ laikas, listẽ ~ listĩ, mũris ~ mũris, vĩrs ~ vĩras, sũris ~ sũris, tõr ~ tũri, pẽlns ~ pĩlnas, pẽrms ~ pĩrmas, árklĩs ~ arklỹs*).

Priebalsių minkštumas žymimas lankeliu (˘) ir tik prieš užpakalinės eilės balsius (*šõva ~ siũvo, ifõšĩs ~ triũšĩs, kũãukte ~ kniaũkti, křãuklã ~ kriauklãĩ* „šonkauliai“). Visi priebalsiai prieš balsius *e¹, i (ĩ)* ir dvibalsį *ie*, o priebalsiai *č, g, k, l, š, ž* dar prieš balsius *e, ę (ẽ, ė)* ir dvibalsius *ei, ėi* yra visada minkšti ir jokių minkštumo ženkleliu nežymimi (*lãpẽ ~ lapẽ, tiktã ~ tiktãĩ, vĩrs ~ vĩras, gẽrs ~ gẽras, kęc ~ kĩtas, lẽstẽ ~ lẽisti, žęnkte ~ žęngti*).

Palataliniai (minkštieji) priebalsiai *t, d* (lk. *č, dž*) žymimi tuo pačiu minkštumo ženkleliu (*bũũo ~ bũũio* „būčiau“, *maĩũ ~ maĩũũ* „mačiau“, *vedãũ ~ vedžĩũũ* „vedžiau“, *ãvieĩũ ~ avẽũũũ* „aviečių“, *bẽĩũ ~ biũũũ*).

Nekirčiuotoje atviroje galūnėje balsiai tariami neaiškiu, murmamu balsu (*dõun(a) ~ dũona, vĩr(a) ~ vĩra, pẽil(i) ~ peĩli, lõng(õ) ~ lãngu, dẽrpt(ę) ~ dirbti*). Nekirčiuotoje uždaroje galūnėje tas neaiškus, murmamas tarimas mažesnis (*trũob(a)s ~ trõbas, tõrgõs ~ tuĩgus, dãrb(u)s ~ dãrbus*), o kirčiuotoje atviroje arba uždaroje galūnėje murmamas tarimas vos žymus (*rõnk(ã) ~ rankã, vęs(ę) ~ visĩ, lãp(ũ)s ~ lapũs, sũn(õ)s ~ sũnũs*).

Garsas *n* prieš *g, k* tarmėje virsta gomuriniu (*lõnks ~ lãngas, dõnktis ~ daĩgtis, lęngvos ~ leĩngvas*). Jis atskiru ženkleliu nežymimas.

Atskiri tarmės pavyzdžiai ir ištisi tekstai darbe kirčiuojami. Žodžių su keliais kirčiais nei pagrindinis, nei šalutinis tarmės kirtis atskiru ženkleliu nežymimas: nuo žodžio pradžios pirmasis kirtis (žymimas atitinkamos priegaidės ženkleliu) yra visada tarmės pagrindinis kirtis (tariamasis stipresniu balsu), o antrasis ir visi kiti – šalutiniai (tariamai silpnesniu balsu), pvz.: *šãkã ~ šãkã, lãukã ~ lãukãĩ, árklĩs ~ arklỹs, dãrbẽnĩnks ~ darbiniĩnkas, mũokĩtũojẽ ~ mũokytojãĩ*.

Kirčio nustojusieji žodeliai, suauge su tolesniu kirčiu, prijungiami prie to žodžio brūkšneliu (*prĩ-ãvẽĩ ~ prỹ aviẽ* „prie avies“, *nũ-trũobã ~ nũ trobãĩ* „nuo trobos“, *ęš-vęsũ ~ iš visũ*).

Tarp tarminės ir literatūrinės kalbos atliepiamosios lyties dedama tildė (~).

Paaiškinamieji žodžiai ir literatūrinės kalbos atitikmenys [bei formos imami į kabutes. Atskiri žodžiai aiškinami skliausteliuose.

a- kamienas

§ 1. Tarmėje visi *a-* kamieno daiktavardžiai, kaip ir lk., yra vyriškosios giminės. *a-* kamieno paradigmatai paimtas žodis: *vĩrs ~ vĩras*.

Vienaskaita	Daugiskaita
V. <i>vĩrs ~ vĩras</i>	<i>vĩrã ~ vĩrai</i>
K. <i>vĩra ~ vỹro</i>	<i>vĩru ~ vỹrũ</i>
N. <i>vĩrõũ ~ vỹruo</i>	<i>vĩrãms ~ vỹrams</i>
G. <i>vĩra ~ vỹrã</i>	<i>vĩrus ~ vỹrus</i>

¹ Siauresnis ir labiau įtemptas už garsą *ę*, mažiau įtemptas ir žymiai trumpesnis už lk. (literatūrinės kalbos) *ė*, pvz.: *žẽmgẽ ~ žẽmẽ, mãtẽ ~ mãtẽ, jũojẽ ~ jũjẽ* „jojo“, *dvãšẽ ~ dvašiã, kũojẽ ~ kũjẽ* „koja“.

Įn. *vīṛo* ~ *výru*
 Vt. *vīṛe* ~ *výre*
 Š. *vīṛè* ~ *vyrè*

vīrās ~ *výrais*
vīrūs ~ *výrūs(e)*
vīrā ~ *výrai*

Dviskaita

V. *dō vīṛo* ~ *dū výru*
 K. *dvējū vīru* ~ *dvijū výru*
 N. *dōm² vīṛōm* „dvieim výram“
 G. *dō vīṛo* ~ *dū výru*
 Įn. *dōm² vīṛōm* „dviem výrais“
 Vt. *dvējūs vīrūs* ~ *dvijūs(è) výrūs(e)*
 Š. *dō vīṛo* ~ *dū výru*

§ 2. Vn. vard. galūnė -s arba -os. Galūnė -s atsirado, iškritus trumpajam balsiui kamieno pabaigoje (*lāuks* ~ *laūkas*). Uždaros galūnės trumpasis *a* išvirtęs *o* tais atvejais, kai prieš trumpąjį *a* stovi pučiamieji priebalsiai *s*, *š*, *z*, *ž* ar afrikatos *c*, *č* (*sāusos* ~ *saūsas*, *šāšos* ~ *šāšas*, *vaikūzos* ~ *vaikūzas*, *māžos* ~ *māžas*); taip pat *a* išvirtęs *o* po balsingųjų priebalsių *l*, *m*, *n*, *r* ir *v*, jeigu prieš juos eina priebalsis (*kāklōs* ~ *kāklas*, *džāuksmōs* ~ *džiaūgsmas*, *lūdnoš* ~ *liūdnas*, *tēkrōs* ~ *tikras*, *rāusvos* ~ *raūsvas*, *pēlkšvos* ~ *pīlkšvas*). Trumpasis *a* šiais atvejais išliko (išvirtęs *o*) dėl to, kad, jam iškritus, susidarytų sunkių tarti priebalsių junginių.

§ 3. Vn. kilm. galūnė -a tarmėje tariama trumpai (*sōula* ~ *sūolo*, *māiša* ~ *maišo*). Kilusi iš senovinės lietuvių -ā, tarmėje, būdama nekirčiuota, sutrumpėjo.

§ 4. Vn. naud. galūnė -ou ~ -uo (*māišou* ~ *maišuo* „maišui“). Atsiradusi iš senovinės *-uoį. Galūniniam -į nukritus, atsirado žemaičių -ou ~ -uo³.

§ 5. Vn. gal. galūnė -a trumpa (*lāuka* ~ *laūka*). Atsiradusi iš -an; tarmėje *n* išnyko anksčiau už dvigarsio *an* virtimą *on*. Jei *n* būtų išnykęs vėliau už dvigarsio *an* virtimą *on*, tai šiandieną galūnė būtų -o < -on < -an (plg. einam. vid. viet. *lāukō* ~ *laūkan* „laukañ“).

§ 6. Vn. įnag. galūnė -o ~ -u (*lāukō* ~ *laukū*) kilusi iš -uo (plg. įvardžiuotinių būdvardžių pirmojo dėmens galūnę -uo ~ -ou: *mažūoju* ~ *mažoujo*).

§ 7. Vn. viet. galūnė -e ~ -e (*kėimė* ~ *kiemė*) atsiradusi iš -en. Tarmės dėsniais *en* > *en*, nosinis *n* išnyko, o balsis *e*, būdamas kirčiuotas, nenukrito, o tik sutrumpėjo.

§ 8. Vn. šauk. galūnė -e ~ -e (*kėlmė* ~ *kelmė*, *àvėnė* ~ *avinė*) atsirado iš senovinio trumpojo *e⁴*, kuris susiaurėjo ir išvirto *e*.

§ 9. Dg. vard. galūnės -ā tarmės žodžio galo dėsniais atitinka lk. -ai (*kāulā* ~ *kāulai*). Galūnė sutampa su šauksmininku.

§ 10. Dg. kilm. galūnė ketveriopa: kirčiuota -ū, -un, -um (*lāukū*, *lāukūn*, *lāukūm* ~ *laukū*, *laukuñ*, *laukuñ*), o nekirčiuota -u (*kāulu* ~ *kāulū*). Paprastai

³ Dv. naud. ir įnag. skaitvardžių lytys gali būti atsiradusios arba iš *dō* – *dū* su naujai prisegtomis prie jų galūnėmis, arba -om atsirado trumpėjant galūnei, kai dar *um* nesudarė dvigarsio, arba iš **d(v)uom* (*uo* < *ou* < *ō*; plg. *àštōnc* < *aštuontas*). Lyties *dum* nebuvimas senuosiuose raštuose remia pastarąją nuomonę, plg. § 46.

⁴ Plg. J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formos, Vilnius, 1951, § 181 ir Stang Chr. S., Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas, Oslo, 1929, § 87.

⁴ Plg. K. Būga, Rinkiniai raštai, t. I, Vilnius, 1958, p. 565.

lk. *u* tarmėje išvirsta *o*, tačiau dg. kilm. galūnės (nekirčiuotos) *u* neišvirto *o*, nes šis *u* yra kito kilimo: atsirado iš senovinės *-*uon* (< ide. *-*ōm*) > -*un*⁵. Kitaip sakant, nekirčiuoto skiemens galūnės *u* neišvirto *o* greičiausiai dėl to, kad *n* (senovinės galūnės -*un*) išnyko tuo laiku, kada jau žemaičių *u* buvo išvirtęs *o*. Aprašomosios tarmės plote kirčiuotame skiemenyje vyrauja ilgas galūnės -*ū*. Kai kuriose tarmės vietose (Budriai, Kaštena) sakoma su *m* arba *n*. Šitokių galūnių vartojimo atveju pasitaiko šiek tiek ir kitose tarmės vietose (Jokubavas, Kretinga ir kt.). Tarmės galūnę -*un* reikia sieti su senovine galūne *-*un*; galūnę -*um*, reikia manyti, tarmėje atsirado dėl asimiliacijos iš -*un* arba iš senovinės ide. galūnės *-*ōm*.

§ 11. Dg. naud. galūnė -*ams* (*laukāms* ~ *laukāms*) kilusi iš senovinės galūnės -*amus*. Senieji lietuvių raštai dar išlaikę visą galūnę -*amus*. Tarmėje galūnės *u* išnyko vėliau už dvigarsio *am* > *om*. Priešingu atveju tarmėje būtų ne -*ams*, bet -*oms*.

§ 12. Dg. gal. galūnė -*us* (*kāulus* ~ *kāulus*) kilusi iš senovinės lietuvių galūnės -*uns*, vadinasi, iš ilgos galūnės; dėl to galūnės *u* išlikęs sveikas (priešingu atveju tarmės dėsniais jis būtų išvirtęs *o*); senovinės galūnės -*uns* nosinumas turėjo išnykti tuo laiku, kada jau žemaičių *u* buvo išvirtęs *o*.

§ 13. Dg. įnag. galūnės -*ā* dėsningai suvienabalsėjęs iš -*ai*, plg. § 9.

§ 14. Dg. viet. galūnė -*ūs(e)* vietoj lk. -*uos(e)* (*tēltūs* ~ *tiltūs(e)*, *kėimūs* ~ *kiemūs(ė)*). Galūnė atsiradusi iš dg. senojo galininko ir postpozicijos -*en*: -*ūs* < -*uns* + -*en*. Tai aiškiai patvirtina žemaičių (Endriejāvas) galūnė -*unsi*. Aprašomojoje tarmėje nosinis *n* neišlikęs, o galūnė ilga: -*ūs*.

§ 15. Dv. vard. ir gal. -*o* ~ -*u* trumpa (*dō* ^{vākō} ~ *dū vaikū*). Ilgą galūnę yra išlaikę įvardžiuotiniai būdvardžiai pirmajame dėmenyje (*dō gerūoju dāktō* ~ *dū gerūoju dāktu*).

§ 16. Dv. kilm. galūnė -*u* ~ -*ų* sutampa su dg. kilm. galūne, plg. § 10. Greta jos tarmėje retai vartojama ir galūnė -*oms* ~ -*ams*, kuri daugiausia vartojama tik su skaitvardžiais arba sudėtinėmis įvardžių formomis (*dōms⁶ vīrōms*, *abōdōms vākōms nīer*, *tōudōms vīrōms*).

§ 17. Dv. naud. ir įnag. baritoninio kirčiavimo žodžiai turi vienodas galūnes, būtent -*om*, o oksitoninio kirčiavimo žodžių galūnės skiriasi savo priegaide (*dōm vākōm*, bet: *sō-dōm mairōm*).

Retai pasitaiko dviskaitos vietininko reikšme vartojama ir forma su galūne -*om*, pvz.: *tōdōm dōm mairōm ī dēdūosēs ropōtēs* „tuose dviejuose maišuose yra didžiosios roputės (bulvės)“.

§ 18. Sangražinių formų galūnė -*uos* ~ -*os* nebeturi -*i* (*jōukēmūos* ~ *juokīmos*, *prausēmūos* ~ *prausīmos*). Jos tarmėje nelinksnuojamos. Sangražinės formos, formaliai sutampančios su lk. kilmininku (be -*i*), vartojamos visiems linksniams: *kās tūs kārves dāužīmūos ē plīešīmūos, ē meitāli nūdāuš* ~ *kās tōs kārves dāūzymos īr plēšymos, īr mietāli nūdāuš* (ištrauks kuolą), *nagāl būtē nikūoki dēdāvēmūos* ~ *nagāli būti nē kōkio* (jokio) *didžiāvimos, sō-tōū sāvā brāižīmūos naktīmīs ūns dēdlē ikīrīteje* ~ *sū tuō sāvō brāižymos* (vaikščiojimu, triukšmavimu) *naktīmīs anās did-liai* (labai) *īkyrējē* (įkyrėjo).

⁵ Plg. J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formos, Vilnius, § 186.

⁶ Dviskaitinių kilm. ir viet. (§ 17) skaitvardžių formų kilmė ir raida aiškintina kaip ir dv. naud. bei įnag. Plg. § 1 pastabą.

§ 19. Kai kurie daiktavardžiai tarmėje turi kitokį kamieną, negu lk. Vietoj lk. *ja-* kamieno tarmėje pasitaiko *a-* kamienas (*lėgūons* ~ *ligūnas* „ligonis“, *vūobūls* ~ *óbūlas* „obuolys“; taip pat nelietuviškos kilmės: *krōups* ~ *kruōpas*, *rūc* ~ *rūtas*, *slīys* ~ *slīvas*, *mārks* ~ *mārkas* ir kt.).

ja- kamienas

§ 20. *ja-* kamieno daiktavardžiai, kaip ir lk., yra vyriškosios giminės. Paradigmai paimtas žodis: *gaidīs* ~ *gaidỹs*

Vienaskaita		Daugiskaita	
V. <i>gaidīs</i>	~ <i>gaidỹs</i>	<i>gaidē</i>	~ <i>gaidžiai</i>
K. <i>gaidi</i>	~ <i>gaidžio</i>	<i>gaidū</i>	~ <i>gaidžiū</i>
N. <i>gaidōu</i>	~ <i>gaidžiuo</i>	<i>gaidēms</i>	~ <i>gaidžiams</i>
G. <i>gaidi</i>	~ <i>gaidį</i>	<i>gaidūs</i>	~ <i>gaidžiūs</i>
Įn. <i>gaidō</i>	~ <i>gaidžiū</i>	<i>gaidēs</i>	~ <i>gaidžiais</i>
Vt. <i>gaidie</i>	~ <i>gaidē(jė)</i>	<i>gaidūs</i>	~ <i>gaidžiūs(ė)</i>
Š. <i>gaidī</i>	~ <i>gaidỹ</i>	<i>gaidē</i>	~ <i>gaidžiai</i>

Dviskaita

V. <i>dō gaidō</i>	~ <i>dū gaidžiū</i>
K. <i>dvėjū gaidū</i>	~ <i>dvijū gaidžiū</i>
N. <i>dōm gaidōm</i>	„dviem gaidžiams“
G. <i>dō gaidō</i>	~ <i>dū gaidžiū</i>
Įn. <i>dōm gaidōm</i>	„dviem gaidžiais“
Vt. <i>dvėjūs gaidūs</i>	~ <i>dvijūs gaidžiūs(ė)</i>
Š. <i>dō gaidō</i>	~ <i>dū gaidžiū</i>

§ 21. Vn. vard. galūnė tarmėje dvejopa: oksitoninio kirčiavimo – ilga (*árklis* ~ *arklỹs*), o baritoninio – trumpa (*pēilis* ~ *peĩlis*). Galūnė *-is* kilusi iš senovinės *-ijas* > *-ijs* > *-is*. Tarmės nekirčiuotoje galūnėje *i*, kilęs iš ilgos galūnės, neišvirtęs *ę*, o tik sutrumpėjęs. Vadinasi, tarmės galūnės *i*, kilusieji iš ilgojo *i*, nepaplatėję, o tik pakitę kiekybiškai.

Tarmėje žodžių su jotu gale *j* išnykęs (*vies* ~ *vėjas*, *mūokītūos* ~ *mókytojas*). Raida buvo tokia: galūnės trumpas *a* po joto lietuvių kalbos dėsniais išvirto *e*, o paskui tarmėje ir visai išnyko; jotas, likęs vienas, irgi nukrito. Panašus kelias ir žodžių: *krāus* ~ *kraūjas*, *kēls* ~ *kēlias*, *svēc* ~ *svėčias*.

§ 22. Vn. kilm. galūnė *-i* ~ *-io* (*pēili* ~ *peĩlio*, *krāuji* ~ *kraūjo*, *vieji* ~ *vėjo*). Galimas daiktas, kad tarmės galūnė *-i* fonetiškai atsiradusi iš senovinės *a* per *e* > *ę* dėl kamiengalio priebalsio, kurį suminkštino *j*, minkštumo, bet paraleliais tarmės pavyzdžiais to pagrįsti negalima.

§ 23. Vn. naud. ir įnag. galūnės nuo *a-* kamieno skiriasi tik kamiengalio priebalsio minkštumu, žr. § 4, 6.

§ 24. Vn. gal. galūnė *-i* ~ *-i* trumpa (*žūodi* ~ *žōdī*); tokia pat galūnė ir žodžių, vn. vard. turėjusių *-as* po minkšto priebalsio (*kēli* ~ *kelia*, *krāuji* ~ *kraūjā*). Galimas daiktas, kad ji analogiškai atsiradusi pagal žodžius, vn. vard. turinčius galūnę *-is*, o galininke *-i* ~ *-i* (*peĩli*). Pastaruoju atveju ją reikėtų atstatyti su *-i* (*kēli*, *kraūji*, *vėji*).

Vn. viet. galūnė *-ie* ~ *-ė* yra tokia pati kaip ir *ė-* kamieno viet. (*viejtė* ~ *vėjė (je)*, *pėiltė* ~ *peilė (je)*).

§ 25. Vn. šauk. kirčiuota galūnė ilga, o nekirčiuota trumpa (*árklī* ~ *arklỹ*, *brúoli* ~ *bróli*). Nėkirčiuotos galūnės nepaplatėjės *i* rodo jo kilmę iš ilgojo *i*. Žodžių su priesagomis *-ėjas*, *-tojas* galūnė nesiskiria nuo *u-* kamieno (*oštartėjáu* ~ *užtarė-jau*, *priveiziėtúojáu* ~ *pryveizėtojau*).

§ 26. Dg. vard. galūnė *-ē* ~ *-jai* atsiradusi iš senovinės lietuvių *-jai*. Galūnės *a* po joto dėsningai išvirto *e*, ir atsiradęs dvibalsis *ei* suvienabalsėjo.

§ 27. Dg. kilm. galūnė nuo *a-* kamieno skiriasi tik kamiengalio priebalsio minkštumu, žr. § 10.

§ 28. Dg. naud. galūnė *-ems* ~ *-jams* (*pėilėms* ~ *peiliams*, *viejėms* ~ *vėjams*) kilusi iš senovinės *-jamus*, o *a* po joto dėsningai išvirto *e* (*arklem(u)s*), vėliau, išnykus *u*, liko *-ems* (*arklėms* ~ *arkliams*). Nuo *a-* kamieno skiriasi prieš kamiengalį esančio priebalsio minkštumu ir dėl jo minkštumo dėsningai pakitusiu *a*, plg. § 11.

§ 29. Dg. gal. ir viet. nuo *a-* kamieno skiriasi tik prieš kamiengalį esančio priebalsio minkštumu (žr. § 12, 14), o dg. įnag. skiriasi nuo *a-* kamieno ne tik priebalsio minkštumu, bet ir dėsningu *a* pakitimu, įvykysiu dėl seniau buvusio *j* (*-eis* < *-jais*), plg. § 13.

§ 30. Dv. vard. ir gal., kilm., įnag. ir viet. galūnė nuo *a-* kamieno skiriasi tik kamiengalio priebalsio minkštumu, žr. 15, 17. Be to, dar sutinkama ir dviskaitinė kilmininko galūnė *-oms*, žr. § 16.

§ 31. Kai kurie žodžiai turi kitą kamieną, negu lk., būtent: *ja-* kamieną turi: *jāus* ~ *jāujas* „jauja“, *ópis* ~ *úpis* „upė“, *sāktis* ~ *sāgtis*; taip pat nelietuviškos kilmės: *klūmpis* ~ *klūmpis* „klumpė“, *kanāpis* ir kt. Pažymėtina, kad tarmėje vardai vietoje lk. *a-* kamieno turi *ja-* kamieną (*Blādis* „Vladas“, *Jūonis* ~ *Jōnis* „Jonas“, *Prānis* „Pranas“, *Gōstis* ~ *Gūstis* „Augustinas“. Apskritai, reikia pasakyti, kad ne tik vardai, bet ir pavardės tarmėje labai dažnai būna *ja-* kamieno.

o- kamienas

§ 32. Šio kamieno daiktavardžiai daugiausia moteriškosios giminės. Vyriškosios giminės tik kai kurios pavardės (*Púotrà* ~ *Potrà*, *Klimà* ~ *Klimà* ir kt.).

Paradigmai paimtas žodis: *trúobà* ~ *tróbà*.

Vienaskaita		Daugiskaita
V. <i>trúobà</i>	~ <i>tróbà</i>	<i>trúobas</i> ~ <i>tróbos</i>
K. <i>trúobūs</i>	~ <i>tróbūs</i>	<i>trúobū</i> ~ <i>tróbū</i>
N. <i>trúobà</i>	~ <i>tróbai</i>	<i>truobúoms</i> ~ <i>tróboms</i>
G. <i>trúoba</i>	~ <i>tróba</i>	<i>trúobas</i> ~ <i>tróbas</i>
Įn. <i>trúobų</i>	~ <i>tróba</i>	<i>trúobúoms</i> ~ <i>tróboms</i>
Vt. <i>trúobūs</i>	~ <i>trób(jė)</i>	<i>trúobūs</i> ~ <i>tróbūs(ė)</i>
Š. <i>trúobà</i>	~ <i>tróbà</i>	<i>trúobas</i> ~ <i>tróbos</i>

Dviskaita

V. <i>dvė trúobe</i>	~ <i>dvi tróbi</i>
K. <i>dvėjū trúobū</i>	~ <i>dvijū tróbū</i>

- N. *dvēṃ⁷ trūobēm* „dviem trobom“
 G. *dvē trūobe* ~ *dvi tróbi*
 Įn. *dvēṃ⁷ trūobēm* „dviem trobom“
 Vt. *dvėjūs trūobūs* ~ *dvijōs(è) trobōs(è)*
 Š. *dvē trūobe* ~ *dvi tróbi*

§ 33. Vn. vard. galūnės -a kilęs iš senovinio ilgojo -ā.

§ 34. Vn. kilm. kirčiuota galūnė -uos ~ -os (*dėinūs* ~ *dienōs*), o nekirčiuota -as ~ -os (*lėipas* ~ *liepos*). Galūnė kilusi iš senovinės lietuvių -ās; nekirčiuotoji galūnė tarmėje sutrumpėjusi, o kirčiuotoji – ilga; pastaroji per -ās išvirtusi -os (dabart. lk.) ir pagaliau dėsningai -uos.

Vn. naud. galūnės -ā dėsningai suvienabalsėjęs iš -ai (*dėinā* ~ *diēnai*).

Su prielinksniais galūninio kirčiavimo žodžiai turi kirčiuotą tvirtagalės priegaidės galūnę -ā ~ -ai (*nū-švėisā* ~ *nū šviesai* „nuo šviesos“, *pri-gálvā* ~ *prỹ galvai* „prie galvos“).

§ 35. Vn. gal. galūnė -a ~ -ą trumpa (*dėina* ~ *diēna*). Dėl jos kilmės plg. § 5.

§ 36. Vn. įnag. galūnė -o ~ -a trumpa (*dėinò* ~ *dienà*), kilusi iš senovinės -ān. Tarmėje -ān išvirto neįtemptu -on; plg. įvardžiuotinių būdvardžių o < an (*mažòje* ~ *mažáje*).

§ 37. Vn. viet. galūnė -uo ~ -o(je). Kirčiuota galūnė turi šalutinį kirtį ir tvirtagalę priegaidę (*žėimūo* ~ *žiemō(jè)*), o nekirčiuota – šalutinį kirtį ir tvirtapradę (tarmėje laužtinę) priegaidę (*lėipūo* ~ *liēpo(je)*). Galūnė kilusi iš senovinės lietuvių *-āj(en).

§ 38. Dg. vard. galūnė -as ~ -os (*dėinas* ~ *diēnos*) kilusi iš senovinės lietuvių -ās; tarmėje, būdama nekirčiuota, sutrumpėjusi.

§ 39. Dg. kilm. galūnė nesiskiria nuo kitų kamienų galūnių, žr. § 10.

§ 40. Dg. naud. galūnė -uoms ~ -oms (*lėipūoms* ~ *liēpoms*) kilusi iš senovinės lietuvių -āmus, kuri išvirto -om(u)s, o tarmėje dėsningai -uoms.

§ 41. Dg. gal. galūnė -as. Įvardžiuotinės būdvardžių lytys (*baltūoses* ~ *bal-tóses* „baltąsias“) rodo jos galimą kilmę iš senovinės lietuvių -ās, jei o > uo nėra atsiradęs analogiškai pagal kitus linksnius.

§ 42. Dg. įnag. galūnė -uoms ~ -oms (*dėinūoms* ~ *dienōms*) atsirado iš senovinės lietuvių -āmīs > -āmis; vėliau lietuvių kalbos dėsniais ā > o, o galūnės ī > i, atsirado dabartinės lk. -omis, o tarmėje -uomis. Galūnės i, netekusiam morfologinės reikšmės, išnykus, galūnė sutapo su naudininko galūne -uoms; oksitoninio kirčiavimo galūnė besiskiria nuo naudininko tik priegaidėmis: naud. – tvirtapradė (*dėinūoms* ~ *dienōms*), įnag. – tvirtagalė (*dėinūoms* ~ *dienōms*), o baritoninio kirčiavimo tuodu linksniai visai sutampa (*lėipūoms* ~ *liēpoms*).

§ 43. Dg. viet. galūnė -uos ~ -os (*dėinūs* ~ *dienōs(è)*). Tarmėje senovinis en dėsningai išvirto en, vėliau, išnykus nosiniam n, liko e, kuris, netekęs kirčio, išnyko, o vienabalsis o dėsningai sudvibalsėjo, ir atsirado galūnė -uos.

⁷ Dv. naud. ir įnag. lytys gali būti atsiradusios arba iš *dvē* ~ *dvi* su naujai prisegtomis prie jų galūnėmis, arba -em atsirado, trumpėjant galūnei, kai dar im nesudarė dvigarsio (plg. *mò-nėm*, *távėm*), arba iš *dviem* (*ie > ei > ē*; plg. *gerėms*, *anėms*, *vėns*). Plg. § 1 išnaša.

§ 44. Dv. vard. ir gal. galūnė *-ę ~ -i* (*dvė lėipe ~ dvi liėpi, dvė dėinė ~ dvi dienė*) kilusi iš senovinės lietuvių *-ie < -ei*⁸. Tarmėje *ę* dėsningai atsirado iš *i*, o pastarasis jau yra atsiradęs vėliau, pakitus senovinei galūnei.

§ 45. Dv. kilm. galūnė *-u ~ -ų* sutampa su dg. kilm. galūne, žr. § 10. Greta jos rečiau pasitaiko tarmėje dv. kilm. galūnė *-ęms*, vartojama daugiausia su skaitvardžiais ir sudėtinėmis įvardžių formomis (*tėdėms dėinėms, rėnkėms, abėdėms*⁹ *ėšėms*).

§ 46. Dv. naud. ir įnag. galūnė *-em*. Baritoninio kirčiavimo žodžių naud. ir įnag. galūnės visiškai sutampa (naud. *dvėm sėinėm, įnag. dvėm sėinėm*), o oksitoninio kirčiavimo skiriasi priegaidėmis (naud. *dvėm dėinėm*, o įnag. *sė-dvėm ėšėm* „su dviem ašom“).

Dv. viet. turi daugiskaitinę viet. galūnę (*dvėjūs sėinūs ~ dvijės(ė) sienos(e)*) arba retai vartojamą dviskaitinę galūnę, sutampančią su dv. įnag., pvz.: *tėdėm dvėm trėobėm gėvėn prūsė* „tose dviejose trobose gyvena prūsai“.

§ 47. Tarmėje *o-* kamieno žodžiai su priesagomis *-sėna ~ -sena* turi ir sangražinės formas, pvz.: *kàs tūs kėulės pėr įtesėnas ~ kàs tės kėiulės pėr ėsenos* (ėdimas), *kàs anėo pėr blėusėnas ~ kàs anė pėr bliusėnos* (bliovimas, verkimas), *kėik tėn bėva blėusėnas ~ kėik teñ bėvo bliusėnos, kàs anėu pėr vielėusėnas ~ kàs anė pėr vėliuosėnos* (*vėlavimasis*). Galimas daiktas, kad tos formos susijusios su latvių kalbos formomis su priesagomis *-šana*¹⁰. Aprašomosios tarmės sangražinių formų priesagos formantas *-en-* greičiausiai yra kilęs iš *-en-*, o šis savo laiku iš *-jan*¹¹. Tarmėje tos sangražinės formos nekaitomos.

§ 48. Kai kurių žodžių kamienas nesutampa su to paties lk. kalbos žodžio kamieniu. *o-* kamieną tarmėje turi: *krėnta* „krantas“, *lėima* „laimė“, *nėlėima ~ nėlėima* „nelaimė“, *dėma* „delnas“, *ėilė* „eilė“, *Bėrėtė ~ Birutė* „Birutė“ ir kt.

įo- ir ė- kamienai

§ 49. Šiuodu kamienai, kaip ir *o-* kamienas, daugiausia yra moteriškosios giminės. Vyriškosios giminės yra tik vyrų vardai ir pavardės: *Ūntė ~ Antė* „Antanas“, *Jėzė ~ Jūzė* „Juozas“, *Kėzė ~ Kėzė* „Kazys“, *Vėncė ~ Veñcė* „Vincas“, *Kėrpė ~ Kėrpė*; be to, yra žodžių su vyr. ir mot. giminės reikšme, pvz.: *bjauribė ~ bjaurybė*.

Kamienai *įo-* ir *ė-* nagrinėjami kartu, nes šakninio kirčiavimo tų kamieniu linksnų galūnės fonetiškai daug kur sutapusios.

Paradigmai paimti žodžiai: *vėldė ~ valdžė* ir *gėrvė ~ gėrvė*.

įo- kamienas

Vienaskaita		Daugiskaita
V. <i>vėldė</i>	~ <i>valdžė</i>	<i>vėldės</i> ~ <i>valdžios</i>
K. <i>vėldūs</i>	~ <i>valdžiūs</i>	<i>vėldū</i> ~ <i>valdžiū</i>
N. <i>vėldė</i>	~ <i>valdžiai</i>	<i>vėldūoms</i> ~ <i>valdžioms</i>

⁸ Plg. J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formos, Vilnius, 1956, § 216.

⁹ Dėl dviskaitinių kilm. ir viet. (§ 46) formų kilmės ir raidos žr. § 16 pastabą.

¹⁰ Plg. J. Endzelynas, minėt. veik., § 216.

¹¹ Plg. A. Leskien, Die Bildung der Nomina im Litauischen, Leipzig, 1891, p. 380; taip pat J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, § 143.

G.	<i>vāldē</i>	~	<i>valdžia</i>	<i>vāldēs</i>	~	<i>valdžiās</i>
Īn.	<i>vāldē</i>	~	<i>valdžia</i>	<i>vāldūoms</i>	~	<i>valdžiōms</i>
Vt.	<i>vāldūo</i>	~	<i>valdžiō(jè)</i>	<i>vāldūos</i>	~	<i>valdžiōs(è)</i>
Š.	<i>vāldē</i>	~	<i>valdžia</i>	<i>vāldēs</i>	~	<i>valdžios</i>

Dviskaita

V.	<i>dvē vāldē</i>	~	<i>dvi valdī</i>
K.	<i>dvējū vāldū</i>	~	<i>dvijū valdžiū</i>
N.	<i>dvēm vāldēm</i>	~	„dviem valdžiom“
G.	<i>dvē vāldē</i>	~	<i>dvi valdī</i>
Īn.	<i>dvēm vāldēm</i>	~	„dviem valdžiom“
Vt.	<i>dvējūos vāldūos</i>	~	<i>dvijōs(è) valdžiōs(è)</i>
Š.	<i>dvē vāldē</i>	~	<i>dvi valdī</i>

é- kamienas

Vienaskaita

V.	<i>gêrvę</i>	~	<i>gêrvė</i>
K.	<i>gêrvęs</i>	~	<i>gêrvės</i>
N.	<i>gêrvė</i>	~	<i>gêrvei</i>
G.	<i>gêrvę</i>	~	<i>gêrvę</i>
Īn.	<i>gêrvę</i>	~	<i>gêrve</i>
Vt.	<i>gêrvīe</i>	~	<i>gêrvė(je)</i>
Š.	<i>gêrvę</i>	~	<i>gêrvė</i>

Daugiskaita

<i>gêrvęs</i>	~	<i>gêrvės</i>
<i>gêrvū</i>	~	<i>gêrvīū</i>
<i>gêrvīems</i>	~	<i>gêrvėms</i>
<i>gêrvęs</i>	~	<i>gêrvės</i>
<i>gêrvīems</i>	~	<i>gêrvėms</i>
<i>gêrvīes</i>	~	<i>gêrvės(e)</i>
<i>gêrvęs</i>	~	<i>gêrvės</i>

Dviskaita

V.	<i>dvē gêrvę</i>	~	<i>dvi gėrvi</i>
K.	<i>dvējū gêrvū</i>	~	<i>dvijū gėrviū</i>
N.	<i>dvēm gêrvēm</i>	~	„dviem gervėm“
G.	<i>dvē gêrvę</i>	~	<i>dvi gėrvi</i>
Īn.	<i>dvēm gêrvēm</i>	~	„dviem gervėm“
Vt.	<i>dvējūos gėrvīes</i>	~	<i>dvijōs(è) gėrvės(e)</i>
Š.	<i>dvē gêrvę</i>	~	<i>dvi gėrvi</i>

§ 50. Vn. vard. *įo-* kamieno galūnė *-ę* ~ *-ia*, o *é-* kamieno *-ę* ~ *-ė*. Pirmoji kilusi iš senovinės lietuvių *-jā*, o antroji — iš senovinės lietuvių *-ē*. *įo-* kamieno ir nekirčiuota *é-* kamieno galūnė tarmėje fonetiškai sutampa — *-ę* (kaip lk. *ė*, tik tarmėje yra neįtemptas ir trumpas): *dvāsę* ~ *dvasiā*, *vālė* ~ *valiā*, *sėjė* ~ *sijā*, *vėjė* ~ *vejā* (greta: *vėjie* ~ *vejė*), *žvākę* ~ *žvākė*, *kātę* ~ *kātė* „katč“, *vārļę* ~ *vařlė* „varlė“. Kirčiuota *é-* kamieno galūnė tarmėje *-ie* ~ *-ė* (*pėlie* ~ *pelė*).

Du *įo-* kamieno žodžiai tarmėje vn. vard. turi galūnę *-i*: *mārti* ~ *marti*, *pāti* ~ *pati*. Galūninio *-i* tarmėje nepaplatėjimas *į* *ę* rodo jo kilmę iš senovinio ilgojo *i*. Kiti linksniai turi *įo-* kamieno oksitoninio kirčiavimo galūnes.

§ 51. Vn. kilm. abiejų kamienų nekirčiuota galūnė vienoda, būtent *-ęs* ~ *-ės*; mat, šakninio kirčiavimo žodžių *įo-* kamieno kilm. galūnė dėl analogijos atsiradusi tokia pati kaip ir *é-* kamieno. Jų kilmė skirtinga: *įo-* kamieno galūnė *-ęs*

(*dvāšes* ~ *dvāsios*) kilusi iš senovinės lietuvių *-jās*, o *ė-* kamieno galūnė *es* (*žėmes* ~ *žėmės*) kilusi iš senovinės lietuvių *-ės*.

Kirčiuota *įo-* kamieno galūnė *-uos* ~ *-os* (*márčiuos* ~ *marčiōs*), o *ė-* kamieno galūnė *-ies* ~ *-ės* (*žuolies* ~ *žolēs*). Greta *ė-* kamieno galūnės *-ies* ~ *-ės* kai kurie žodžiai turi *i-* kamieno galūnę *-eis* ~ *-ies* (*dūbēis* ~ *duobiēs*, *pėlēis* ~ *peliēs*, *žuolēis* ~ *žoliēs*).

§ 52. Vn. naud. abiejų kamienų tarmės galūnė yra *-ē*, tačiau jų kilmė skirtinga: *įo-* kamieno galūnė *-ē* ~ *-jai* kilusi iš senovinės *-jāi*, o *ė-* kamieno *-ē* ~ *-ei* kilusi iš senovinės *-ēi*.

Su prielinksniais, o kartais ir be jų vartojamos ir su *i-* kamieniu susijusios galūnės *-ei* ~ *-ie* (*pri-žėmēi* ~ *prỹ žėmie* „prie žemės“, *pri-žvakēi* ~ *prỹ žvakie* „prie žvakės“, *pėlēi* ~ *pėlie* „pelei“).

§ 53. Vn. gal. abiejų kamienų galūnė *-ę*, tačiau jų kilmė skirtinga: *įo-* kamieno galūnė *-ę* ~ *-ia* kilusi iš senovinės *-jān* (*-jān* > *-jen* > *jēn* > *-ę*), o *ė-* kamieno galūnė *-ę* ~ *-ę* kilusi iš senovinės *ēn* (*ēn* > *ēn* > *ę*). Tarmėje abiejų kamienų galūnės fonetiškai sutampa, bet, atsižvelgiant į jų kilmę, skirtingai transponuojamos (*vā-lę* ~ *vālią*, *žvākę* ~ *žvākę*).

§ 54. Vn. įnag. abiejų kamienų galūnė ta pati kaip ir gal., būtent *-ę* ~ *-ia* (*įo-* kam.) arba *-ę* ~ *-e* (*ė-* kam.), Abiejų kamienų galūnių kilmė skirtinga; plg galininką. Tarmės abiejų kamienų galūnių *ę* < *en* (*vālę* ~ *valià*, *pėlę* ~ *pelè*) susiaurėjimas nesenas, nes platų *e* tebeturi kai kurie žemaičiai.

Tarmės vn. gal. galūninio *ę* siaurumo laipsnis akivaizdžiau pastebimas, kai lyginame su vn. vard. galūne: vn. vard. turi žymiai siauresnę galūnę, čia žymimą apačioje ne vienu (kaip gal.), bet dviem taškeliais (*vālė* ~ *valià*, *žėmė* ~ *žėmė*).

§ 55. Vn. viet. abiejų kamienų galūnės tokios: *įo-* kamieno *-uo* ~ *-o(je)*, o *ė-* kamieno *-ie* ~ *-ė(je)*; *įo-* kamieno galūnė *-uo* ~ *-o(je)* kilusi iš senovinės *-jā-jen*, o *ė-* kamieno galūnė *-ie* ~ *-ė(je)* kilusi iš senovinės *-ējen*. Galūnėje *en* tarmės dėsniais išvirtus *en*, vėliau nosiniam *n* išnykus ir *ā* > *o* bei *ē* > *ė*, atsirado dabartinė lk. galūnė. Tarmėje išnyko galūninis *-ję* ir liko *-o* (*įo-* kam.) bei *-ė* (*ė-* kam.), kurie dėsningai sudvibalsėję (*vālūo* ~ *vālio(je)*, *žėmie* ~ *žėmė(je)*).

§ 56. Dg. vard. abiejų kamienų galūnė skirtinga: *įo-* kamieno galūnė *-es* ~ *-jos* kilusi iš senovinės lietuvių *-jās*, o *ė-* kamieno galūnė *-es* ~ *-ės* kilusi iš senovinės lietuvių *-ės*. Tarmėje abiejų galūnių tarimas vienodas (*vālēs* ~ *vālios*, *žėmēs* ~ *žėmės*).

§ 57. Dg. kilm. galūnė nuo *o-* kamieno skiriasi tik prieš kamiengalį esančio priebalsio minkštumu, žr. § 39.

§ 58. Dg. naud. *įo-* kamieno galūnė *-uoms* ~ *-oms* kilusi iš senovinės lietuvių *-jāmus* (*dvāsūoms* ~ *dvāsioms*), o *ė-* kamieno galūnė *-iems* ~ *-ėms* kilusi iš senovinės lietuvių *-ēmus* (senesnės *-(i)jēmus*) (*kātiems* ~ *kātēms*). *įo-* kamieno senovinėje galūnėje *ā* > *o*, išnyko *u*, o jotą išnykdamas suminkštino priebalsį. Tarmės galūnėje *u* turėjo išnykti vėliau už *ā* > *o*, nes priešingu atveju tarmėje būtų *am* > *om*. Tarmėje *o* dėsningai sudvibalsėjo ir išnyko *u*. *ė-* kamieno senovinėje galūnėje *-ēmus* pirma *ē* turėjo susiaurėti, o tik vėliau sudvibalsėti. Tai patvirtina dėsningas *ė* divibalsėjimas kirčiuotoje galūnėje.

§ 59. Dg. gal. abiejų kamienų galūnės tariamos vienodai (*-es*), skiriasi tik savo kilmė: *įo-* kamieno galūnė *-es* ~ *-jas* kilusi iš senovinės lietuvių *-jās*, o *ė-* kamie-

no galūnė -*es* ~ -*es* kilusi iš senovinės lietuvių -*ēs* (*dvāsēs* ~ *dvasiās*, *pēlēs* ~ *pelēs*). *é-* kamieno platus *e* susiaurintas į *ę*. Kadangi platus *e* tebeturi kiti žemaičiai, tai tas susiaurėjimas turėtų būti nesenas.

§ 60. Dg. įnag. baritoninio kirčiavimo žodžiai nesiskiria nuo naud. (*dvāsūoms* ~ *dvāsioms*, *kātēms* ~ *kātēms*), o oksitoninio kirčiavimo žodžiai nuo naud. skiriami priegaide (*vāldūoms* ~ *valdžiōms*, *pēliems* ~ *pelēms*). Galūnės *i*, neturėdamas morfologinės reikšmės, išnykęs.

§ 61. Dg. viet. abiejų kamienų galūnės skirtingos: *įo-* kamieno -*uos* ~ -*os(e)* (*vāldūos* ~ *valdžiōs(è)*), o *é-* kamieno -*ies* ~ -*ēs(e)* (*žēmies* ~ *žēmēs(e)*). Galūnių raida tokia: -*uos* < -*os(ę)* < -*osę*, o -*ies* < -*ēs(ę)* < -*ēsę*. Galūnės *e* tarmėje susiaurėjo (*en* < *en*) ir išnyko.

§ 62. Dviskaita nesiskiria nuo *o-* kamieno, išskyrus daugiskaitinę *é-* kamieno viet. galūnę.

§ 63. Pažymėtina, kad *įo-* ir *é-* kamienai tarmėje tarp savęs labai sumišę, susipynę. Tai įvyko dėl to, kad tarmėje *įo-* kamienas yra linkęs pereiti į *é-* kamieną. Kartais sunku ir nustatyti, kuriam kamienui priklauso žodis. *įo-* kamieno perėjimą į *é-* kamieną labiausiai galima matyti iš daugiskaitos naudininko bei įnagininko (*kūojtēms* ~ *kójēms*, *sāujtēms* ~ *sāujēms*, *gērtēms* ~ *girēms*), nes tų linksnių galūnė tarmėje visada kirčiuota (pagrindiniu arba šalutiniu kirčiu) ir išlaikiusi sveiką kamieną. Galima nustatyti ir iš kirčiuotos kilmininko galūnės (*žēnīēs* ~ *žinēs* „žinios“). Yra žodžių, kurie atskiruose linksniuose svyruoja tarp *įo-* bei *é-* kamienų (*dvāsē*, *vālē*), tačiau daugiau pasakoma su *é-* kamieno galūnėmis, nes pastarasis labiau mėgstamas tarmėje. *é-* kamieną tarmėje turi ir lk. kitų kamienų žodžiai: *dāinīe* ~ *dainē*, *kārę* ~ *kārē* „karas“, *kūmstę* ~ *kūmstē* „kumštis“, *mērgę* ~ *meřgē* „merga“, *pasāulę* ~ *pasāulē* „pasaulis“, *ūždārbīe* ~ *ūždārbē* „uždarbis“; taip pat vardai: *Ūntę* ~ *Aītē* „Antanas“, *Ėivę* ~ *Iēvē* „Ieva“, *Jōzę* ~ *Jūzē* „Juozas“, *Kūot- rę* ~ *Kōtrē* „Kotryna“.

i- kamienas

§ 64. Šio kamieno daiktavardžiai daugiausia moteriškosios giminės. Yra ir vyriškosios giminės žodžių, kurie skiriasi nuo moteriškosios giminės tik vn. įnag. ir dv. vard. bei gal. linksnių galūnėmis.

Paradigmai paimtas žodis: *āvēs* ~ *avis*.

<i>Vienaskaita</i>		<i>Daugiskaita</i>	
V.	<i>āvēs</i> ~ <i>avis</i>	<i>āvis</i> ~ <i>āvys</i>	
K.	<i>āvēis</i> ~ <i>aviēs</i>	<i>āvū</i> ~ <i>aviū</i>	
N.	<i>āvėi</i> ~ <i>āvie</i>	<i>avīms</i> ~ <i>avīms</i>	
G.	<i>āvi</i> ~ <i>āvį</i>	<i>āvīs</i> ~ <i>avis</i>	
Įn.	<i>āvė</i> ~ <i>avė</i>	<i>āvėmīs</i> ~ <i>avīmīs</i>	
Vt.	<i>āvīe</i> ~ <i>avė(jė)</i>	<i>āvīēs</i> ~ <i>avės(ė)</i>	
Š.	<i>āvēs</i> ~ <i>avis</i>	<i>āvis</i> ~ <i>āvys</i>	

Dviskaita

V.	<i>dvė</i> <i>āvė</i>	~ <i>dvi</i> <i>avi</i>
K.	<i>dvėjū</i> <i>āvū</i>	~ <i>dvijū</i> <i>aviū</i>
N.	<i>dvėm</i> <i>āvėm</i>	„dviem avim“

G.	<i>dvė avė</i>	~ <i>dvi avi</i>
In.	<i>dvėm avėm</i>	„dviem avim“
Vt.	<i>dvėjūos avėes</i>	~ <i>dvijōs (ė) avės (ė)</i>
Š.	<i>dvė avė</i>	~ <i>dvi avi</i>

§ 65. Vn. vard. galūnė *-es* ~ *-is* (*vėnės* ~ *vinis*, *vągės* ~ *vagis*) kilusi iš senovinės lietuvių trumposios *-is*. Tai rodo ir jos paplatėjimas.

§ 66. Vn. kilm. kirčiuota galūnė *-eis* ~ *-ies* (*vągėis* ~ *vagiės*), o nekirčiuota *-es* ~ *-ies* (*kártės* ~ *kárties*).

Kirčiuotoji galūnė kilusi iš senovinės lietuvių **-eis*. Tarmės galūnė nuo lk. skiriasi tik fonetiniais pakitimais. Sunkiau yra išaiškinti nekirčiuotos galūnės kilmę. To priežastis yra nekirčiuotų galūnių trumpėjimas. *i-* kamieno nekirčiuota galūnė gali būti aiškinama dvejopai: arba tebeturi senąją *i-* kamieno galūnę *-ies* (*klietės* ~ *klėties*, *kártės* ~ *kárties*), arba, perėjusi į *ė-* kamieną, gavo ir jo galūnę *-ės* (*klėtės*, *kártės*). Dg. naud. ir įnag. dvejopos tų žodžių galūnės rodo ir tų žodžių dvejų kamienų (*i-* ir *ė-*) vartojimą tarmėje.

§ 67. Vn. naud. galūnė *-ei* ~ *-ie* (*kártėi* ~ *kártie*, *vągėi* ~ *vągie*). Ta galūnė sena, pažįstama ir iš mūsų senųjų raštų. Tarmėje mot. g. rečiau sakoma ir su kitokia galūne (*akė* ~ *akai* arba *akei*; plg. dg. naud.: *akims* ir *akiems* ~ *akims* ir *akėms*). Vadinasi, vn. naud. turi dvejopas galūnes (*ei* ir *-ė*). Jei pirmoji būtų kilusi iš *ei*, tai tarmėje nebūtų dviejų formų, o būtų tik suvienbalsėjusioji forma (*akė*), nes tarmės galūnėje dvibalsiai *ai*, *ei* suvienbalsėję.

§ 68. Vn. gal. galūnė *-i* ~ *-i* (*pėrti* ~ *piřti*, *nakti* ~ *nakti*) kilusi iš senovinės lietuvių *-in* (plg. kirčiuotą tarmės įvardžių galūnę *šin* ~ *šiñ* „šį“). Jos kilmą iš ilgos galūnės rodo ir tai, kad galūnės *i* nepaplatėjęs, o tik sutrumpėjęs.

§ 69. Vn. įnag. mot. g. galūnė *ę* yra tokia pati, kaip ir *ė-* kamieno (*klietę* ~ *klėte*, *kártę* ~ *kárte*, *nūosę* ~ *nóse*, *šęrdę* ~ *širde*), arba *įo-* kamieno (*klėčia*, *kárčia*, *nósia*, *širdžia*). Vieni vyr. g. žodžiai savo galūne nesiskiria nuo mot. g. (*vągę*), o kiti yra tokie patys, kaip ir *įa-* kamieno (*dėbešę* ~ *dėbesiu*, *žvieřę* ~ *žvėriu*).

§ 70. Vn. viet. abiejų giminių galūnė *-ie* ~ *-ė* (*nūosie* ~ *nósė(je)*) yra tokia pati kaip ir *ė-* kamieno.

§ 71. Dg. vard. galūnės (*kártis* ~ *kártys*, *vągis* ~ *vągys*) *i* atsiradęs iš senovinio lietuvių ilgojo *i*, dėl to tarmėje neišvirtęs *ę*. Tarmėje, būdama nekirčiuota, galūnė sutrumpėjusi.

§ 72. Dg. kilm. galūnė kaip ir kitų daiktavardžių, žr. § 10. Tarmėje kai kurie žodžiai turi priebalsinio kamieno galūnes su nesuminkštiniais kamiengalio priebalsiais (*ausū* ~ *ausū*, *dėbėsū* ~ *debesū*, *dėru* ~ *dūru*, *dėntū* ~ *dantū*, *naktū* ~ *naktū*, *pąžastū* ~ *pažastū*, *pųšū* ~ *pušū*, *žųsū* ~ *žasū*). Tačiau griežto vienodumo neišlaikoma, — kai kurių žodžių priebalsis pagrečiui tariamas ir minkštai (*pąžasū* ~ *pažasū*, *dėbėsū* ~ *debesū*).

§ 73. Dg. naud. galūnė dvejopa: galūninio kirčiavimo *-ims* (*akims* ~ *akims*, *vagims* ~ *vagims*), o šakninio kirčiavimo *-iems* ~ *-ėms* (iš *ė-* kamieno) (*kártiems* ~ *kártėms*, *klietiams* ~ *klėtėms*). Tačiau tarmėje būna ir nevienodumų: galūninio kirčiavimo žodžiai pasakomi ir su galūne *-iems* ~ *-ėms*, o šakninio — ir su galūne *-ims* (*akiems* ~ *akėms*, *kártims* ~ *kártims*). †

§ 74. Dg. gal. galūnė -is (*ausis ~ ausis*). Galūnės -i atsiradęs iš senovinio ilgojo *i*, nes priešingu atveju galūnės *i* būtų išvirtęs *ę*. Nekirčiuotoje galūnėje retkarčiais vartojama ir *ė*- kamieno galūnė (*klietės ~ klėtes, kârtės ~ kârtės*).

§ 75. Dg. įnag. galūnė dvejopa: galūninio kirčiavimo -emis ~ -imis (*ausėmis ~ ausimis, vâgėmis ~ vagimis*), o šakninio kirčiavimo *ė*- kamieno galūnė -iems (*kltetiems ~ klētėms, kârtiems ~ kârtėms*). Pastaroji galūnė naujai atsiradusi *ė*-kamieno įtakoje, kur galūninis trumpasis *i*, neturėdamas morfologinės reikšmės, irgi išnykęs, plg. § 60. Pirmuoju atveju *i* išlikimas rodo jo kilmę iš senovinio ilgojo.

§ 76. Dg. viet. galūnė -ies ~ -ės (*âkies ~ akės(ė), kârties ~ kârtės(e)*) susijusi su *i*- kamieniu, plg. § 61.

§ 77. Dv. vard. ir gal. mot. g. galūnė nesiskiria nuo *o*- kamieno galūnės, žr. § 44. Vyr. g. daiktavardžiai turi *ia*- kamieno galūnę (*dð dëbesø ~ dð dëbesiu*).

§ 78. Dv. kilm. galūnė nesiskiria nuo *o*- kamieno, žr. § 45.

§ 79. Dv. naud., įnag. ir viet. mot. g. galūnė yra tokia pati, kaip ir -*ia* kamieno, žr. § 30.

§ 80. Yra žodžių, savo kamieniu nesutampančių su lk. Pvz., vietoj lk. *ė*- kamieno tarmėje yra *i*- kamienas (*bêtės ~ bitis, bròknės ~ bruknis, mðsės ~ musis, òtės ~ utis, skròzdės ~ skruzdis*). Kai kurie žodžiai įvairuoja: turi pagrėčiui *ė*- ir *i*- kamieno galūnes (*kòndės ~ kandis ir kòndie ~ kandė, pàžâstės ~ pažastis ir pàžâstie ~ pažastė, smêltės ~ smiltis ir smêltę ~ smiltė, vùobêlės ~ obelis ir vùobêlie ~ obelė*).

u- ir iu- kamienai

§ 81. Šio kamieno daiktavardžiai po kieto ar minkšto kamiengalio priebalsio yra vyriškosios giminės. *u-* ir *iu-* kamienų galūnės skiriasi tik kamiengalio priebalsio minkštumu.

Paradigmai paimtas žodis: *sûnðs ~ sùnùs*.

Vienaskaita		Daugiskaita	
V.	<i>sûnðs ~ sùnùs</i>	<i>sùnã ~ sùnãi</i>	
K.	<i>sûnãus ~ sùnãūs</i>	<i>sùnũ ~ sùnũ</i>	
N.	<i>sùnòu ~ sùnòuo</i>	<i>sùnãms ~ sùnãms</i>	
G.	<i>sùnò ~ sùnũ</i>	<i>sùnùs ~ sùnùs</i>	
Įn.	<i>sùnò ~ sùnũ</i>	<i>sùnãs ~ sùnãis</i>	
Vt.	<i>sùnòu ~ sùnòũ</i>	<i>sùnùs ~ sùnùs(è)</i>	
Š.	<i>sùnãu ~ sùnãũ</i>	<i>sùnã ~ sùnãi</i>	

Dviskaita

V.	<i>dð sùnò</i>	<i>~ dð sùnũ</i>
K.	<i>dvèjũ sùnũ</i>	<i>~ dvijũ sùnũ</i>
N.	<i>dðm sùnòm</i>	„dviem sùnũm“
G.	<i>dð sùnò</i>	<i>~ dð sùnũ</i>
Įn.	<i>dðm sùnòm</i>	„dviem sùnũm“
Vt.	<i>dvèjùs sùnùs</i>	<i>~ dvijùs(è) sùnùs(è)</i>
Š.	<i>dð sùnò</i>	<i>~ dð sùnũ</i>

§ 82. Vn. vard. galūnē -os ~ -us (*dōngōs ~ dangūs, kērdōs ~ keřdžius*). Galūnēs balsio *u* išvirtimas rodo, kad galūnėje prieš išvirtimą buvo trumpas balsis. Priešingu atveju jis būtų tik sutrumpėjęs, o ne pakitęs.

§ 83. Vn. kilm., kaip ir lk., galūnē -aus (*žmūogāus ~ žmogaiūs*). Šio kamieno žodžiai po minkšto priebalsio kilm. greta *ju-* kamieno turi *ja-* kamieno galūnę (*kērdāus ~ keřdžiaus* ir *kērdi ~ keřdžio, ōmžāus ~ amžiaus* ir *ōmži ~ amžio*).

§ 84. Vn. naud. galūnē -ou ~ -uo (*žmūogōu ~ žmoguo*) sutampa su *a-* kamieniu, plg. § 4.

§ 85. Vn. gal. galūnē -o ~ -u (*žmūogo ~ žmogū, kērdō ~ keřdziū*) kilusi iš senovinės baltų -un; būdama nekirčiuotoje padėtyje, ji tarmėje tariama trumpai.

§ 86. Vn. įnag. galūnē -o ~ -u (*žmūogō ~ žmogū, kērdō ~ kerdžiū*) sutampa su *a-* kamieno galūne. Lk. čia turi galūnę -umi.

§ 87. Vn. viet. galūnē -ou ~ -uo (*vėršōu ~ viršuō, dōngōu ~ dangūō*) yra sena, senesnė už dabartinės lk. galūnę -uje, atsiradusią *i-* kamieno įtakoje¹². Tokia tarmės galūnė yra ir latvių tarmėse, o jos pagrindas yra ide. *-ō(u).

§ 88. Daugiskaitoje *u-* ir *ju-* kamienai turi *a-* ir *ja-* kamieno galūnes, žr. § 9–14, 26–29.

§ 89. Dėl dviskaitos galūnių plg. § 15–17, 30.

§ 90. Kai kurie *u-* ir *ju-* kamieno žodžiai tarmėje turi kitų kamienų galūnes, negu lk. (*i-* kamieno galūnę dg. turi: *žmūonis ~ žmónys*), arba kitas priesagas (*skāitlōs ~ skaitlius* „skaičius“, *spēitlīs ~ spietlīs* „spiečius“).

Priebalsinis kamienas

§ 91. Paradigmai paimtas žodis: *rōdōu ~ ruduō*.

Vienaskaita		Daugiskaita	
V. <i>rōdōu</i>	~ <i>ruduō</i>	<i>rōdenis</i>	~ <i>rūdenys</i>
K. <i>rōdēnīs</i>	~ <i>rudenišs</i>	<i>rōdēnū</i>	~ <i>rudenū</i>
N. <i>rōdēnēi</i>	~ <i>rūdenie</i>	<i>rōdētims</i>	~ <i>rudenims</i>
G. <i>rōdēni</i>	~ <i>rūdeni</i>	<i>rōdenis</i>	~ <i>rūdenis</i>
Įn. <i>rōdēņo</i>	~ <i>rūdeniu</i>	<i>rōdēnēmīs</i>	~ <i>rudenimīs</i>
Vt. <i>rōdēnie</i>	~ <i>rudenē(jē)</i>	<i>rōdēņūs</i>	~ <i>rudeniūs(ē)</i>
Š. <i>rōdōu</i>	~ <i>ruduō</i>	<i>rōdenis</i>	~ <i>rūdenys</i>

Dviskaita

V. <i>dō rōdēņo</i>	~ <i>dū rūdeniu</i>
K. <i>dvējū rōdēnū</i>	~ <i>dvijū rudenū</i>
N. <i>dōm rōdēņōm</i>	„dviem rudenim“
G. <i>dō rōdēņo</i>	~ <i>dū rūdeniu</i>
Įn. <i>dōm rōdēņōm</i>	„dviem rudenim“
Vt. <i>dvējūs rōdēņūs</i>	~ <i>dvijūs(ē) rudeniūs(ē)</i>
Š. <i>dō rōdēņo</i>	~ <i>dū rūdeniu</i>

¹² J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, § 305.

§ 92. Vn. vard. vyr. ir mot. g. galūnė *-ou ~ -uo* (*võndõu ~ vanduoð, sèsõu ~ sesuõ*) nuo lk. skiriasi tik fonetiniu pakitimu. Šalia *mienõu ~ mēnuõ* (dažniau laiko prasme) tarmėje yra ir lytis *mīena ~ mēna* (dažniau planetos prasme). Abi lytys vyriškosios giminės. Žodžių *sèsõu ~ sesuõ* ir *dõktie ~ duktě* linksnių galūnės morfologiškai nesiskiria nuo lk. Vietoj lk. „akmuo“ tarmėje yra *kūlis ~ kūlis*, nors galima išgirsti pasakant ir žodį *akmõu ~ akmuõ*.

§ 93. Vn. kilm. galūnė *-eis ~ -ies* (*těšmėnėis ~ tešmeniės, šõnėis ~ šuniės, sèsėrėis ~ seseriės*) yra tokia pati, [kaip {ir *i-* kamieno. Žodis *mienõu* kilm. ir kituose linksniuose turi priesagą *-es-*, o galūnės yra tokios pačios, kaip ir *i-* kamieno vyr. g. nekirčiuotos galūnės lytys, žr. § 66—79. Žodis *mīena* kilmininke ir kituose linksniuose turi *o-* kamieno galūnės] (pvz., kilm. *mīenas ~ mēnos* ir t.t.). Žodis „vanduo“ kilm. turi kirtį šaknyje: *võndėns* (arba: *õndėns*) ~ *våndens*.

§ 94. Vn. naud. abiejų giminių galūnė *-ei ~ -ie* (*šõnėi ~ šunie, sèsėrėi ~ sėserie*) susijusi su *i-* kamieniu. Vyr. g. lytys pasakomos ir su naujesne *ia-* kamieno galūne (*rõdėnõu ~ rùdeniuo, šõnõu ~ šuniuo*).

§ 95. Vn. gal., įnag., viet. galūnės yra tokios pačios, kaip ir *é-* kamieno arba *i-* kamieno.

§ 96. Vn. šauk. galūnė sutampa su vard.; kai kurie žodžiai skiriasi, pvz.: *šõni ~ šuni* (*ia-* kam.) (gerinantis) arba *šõnė ~ šunė* (*a-* kam.) (supykus), *pėimėnė ~ piemenė* (*a-* kam.).

§ 97. Daugiskaita turi *i-* kamieno galūnes, žr. § 71—76.

§ 98. Dv. vard. ir gal., naud. ir įnag. vyr. g. galūnės nesiskiria nuo *ia-* kamieno (žr. § 30), o mot. g. galūnės nuo *o-* kamieno, žr. § 44, 46. Dv. kilm. vyr. g. galūnės nesiskiria nuo *ia-* kamieno (žr. § 30), o mot. g. — nuo *o-* kamieno, žr. § 45. Dv. viet. vyr. g. galūnės nesiskiria nuo *ia-* kamieno (žr. § 30), o mot. g. — nuo *o-* kamieno, žr. § 46.

Iteikta
1962 m. spalio mėn.

ОСОБЕННОСТИ ИЗМЕНЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ОКОНЧАНИЙ СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО В КРЕТИНГСКОМ ГОВОРЕ

И. АЛЕКСАНДРАВИЧЮС

Резюме

Описываемый говор относится к приморскому жемайтскому говору (rajūgio žemaičiai); основным принципом отличия его от других говоров доуни-нинков являются аффрикаты *č, dž*: в приморском жемайтском говоре в конце слова вместо аффрикат *č, dž* (< *tj, dj*) употребляются *t, d* (*jáuīŕ ~ jáučiū, mē-dõ ~ medžiū, maīāu ~ mačiāu*), кроме тех случаев, где они не чередовались с древними *t, d* (*sõkčõs ~ sũkčiũs*).

В данной статье описываются особенности изменения и развития окончаний имен существительных.

Хотя существительные в говоре по своим основным чертам изменения и развития окончаний не отличаются от существительных литературного языка, они имеют много отличных, характерных для данного говора особенностей. Самым существенным отличием говора от литературного языка в области морфологии является изменение основ существительных и образование свойственных этому говору окончаний.

Большую роль в области морфологии играет и смешение некоторых основ. Особенно сильное смешение произошло в словах с основами *jo-*, *é-*. В результате смешения основ некоторые из них исчезают, переходя в другие основы. Например, основа на *jo-* исчезает, переходя в основу на *é-*, основы на *u-* и *ju-* во множественном числе перешли в основы на *a-* или *ja-* и т.д.

Важной чертой отличия существительного в говоре является иное, чем в литературном языке, образование и развитие некоторых окончаний. Следует отметить окончания дательного падежа единственного числа *-ou* (*vākōu ~ vaikuo, árklōu ~ árkliuo, sūnōu ~ sūnuo*) и *-ei* (*kārtēi ~ kártie, vāgēi ~ vāgie, vōndēņēi ~ vāndenie, dōkterēi ~ dūkterie*), окончание местного падежа множественного числа *-ūs* (*lāukūs ~ laukūs, gāidūs ~ gaidžiūs, vēŗšūs ~ viršūs*) и др. В статье освещается происхождение и развитие окончаний существительного в говоре, отличных от окончаний существительных литературного языка.
